

Gönderim Tarihi: 10 Haziran 2023
Kabul Tarihi: 15 Haziran 2023
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2023

A SOCIOLOGY OF RELIGIOUS EMOTION

Ole Riis, Linda Woodhead
İngilizce, Oxford University Press, 2010, 270 sayfa.

Halil YILDIZ*

Duyguların incelenmesi uzunca bir süre öznel ya da biyolojik gerçeklik çerçevesinde sürdürülmüş olsa da son zamanlarda farklı disiplinlerde, farklı çalışmalar yürütülmektedir. Özellikle din sosyolojisi çalışmalarında epeydir görmezden gelinen ya da psikolojik değerlendirmelere bırakılma eğiliminde bir olgu olarak dini duygu çalışmaları, son çeyrek yüzyılda gelişim kaydetmiştir. Bu açıdan Ole Riis ve Linda Woodhead'ın kitabı duygu sosyolojisi ile din sosyolojisinin kesişim alanına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kitabın giriş ve ilk iki bölümü duygu ve dini duygu kavramlarına dair sosyolojik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Yazarlar duyguları özel, kişisel ve öznel bir şeye indirgeme şeklindeki yaygın bilimsel eğilimi reddederken duyguların hem kişisel hem ilişkisel hem özel hem sosyal hem biyolojik hem kültürel hem aktif hem de pasif olarak görülmesi gerektiği şeklinde bir kavramsal çerçeve önermektedirler. Bu çerçevede duyguları yalnızca toplumsal ilişkilerle anlama ve açıklamanın da bir tür indirgemecilik olduğunun farkında olan yazarlar yaklaşımlarının temeline duyguların hem toplumsal hem de kişisel olduğu gerçeğini yerleştirmektedir.

Duygunun hem toplumsal hem de kişisel oluşunu duygusal aktörler ve yapılar arasındaki ilişkilerin diyalektiğini vurgulayarak çözümleyen yazarlar, bu diyalektiği duygu dünyasını üçlü bir şemaya yerleştirerek açıklamaktadırlar. Bu şema *fail ile toplum, fail ile sembol ve toplum ile sembol* arasındaki ilişki-

---

* Dr., Öğretmen, MEB, e posta: halilyildiz66@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1321-2419

Atıf/Cite as: Yıldız, Halil. "Kitap Tanıtımı: A Sociology of Religious Emotion". *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 405-408.

lere dikkat etmeyi gerektirmektedir. Bu şematik analiz temelinde, yaklaşımlarını *duygusal rejim* kavramıyla pekiştirmektedirler. Bu ifade, her toplumun bir ya da daha fazla duygu yapısını uygulamak için kullandığı resmi ve gayri resmi araçların kendine özgü kaynağını ifade etmektedir. Bu rejimler duygusal sözcük dağarcığı sağlamlaştırmakla birlikte kabul edilebilir duygusal deneyimler yelpazesine sınırlar koymaktadır. Bu şema aynı zamanda duygu çalışmalarına dair yaygın olan sosyolojik, psikolojik ve kültürel/sembolik indirgemeci yaklaşımlara tepki niteliğindedir. Başka bir deyişle şema, her üç yaklaşımı da bütünleştirmekte ve birbirleriyle ilişkilendirerek genişletmeye çalışmaktadır.

Duygular: İlişkisel Bir Bakış başlıklı birinci bölümde duyguların ilişkisel bağlamlar içinde psiko-fiziksel yönelimler ve uyarlamalar olduğunu öne süren ilişkisel bir açıklama önerilmektedir. Bu amaçla daha önce bahsedilen üçlü şema temelinde, sadece toplumsal ilişkilerin değil, aynı zamanda maddi nesnelere, kültürel sembollerin ve çevresel ortamlarla olan ilişkilerin önemini vurgulayarak görüş alanı genişletilmektedir. Bir duygu sosyolojisi çalışması olmakla birlikte multidisipliner bir yaklaşım inşa etme çabası ile yazarlar duygulara dair farklı yaklaşımları, birey düzeyinde (mikro düzey) ele alan analizlerle başlayarak, sınırlı sosyal etkileşimlerdeki (mezo düzey) duygulara ve daha sonra toplumsal düzeydeki (makro düzey) çalışmalara dikkat çekerek ele almaktadırlar. Ardından duyguların kültürel semboller ve dille olan ilişkisini tartışan yazarlar duyguların sembolik-maddi nesnelere ve dil tarafından stabilize edilebildiği, nesnelendirilebildiği, iletilebildiği ve şekillendirilebildiği gerçeğine vurgu yapmaktadırlar.

Dini Duygular başlıklı ikinci bölümde yazarlar dini duyguları diğer duygulardan tamamen izole ederek ya da dini duyguları aşırı vurgulayarak hareket etmek yerine diğer duygularla benzerliğini vurgularken dini duyguların herhangi bir dinin duygular programı içerisindeki yeri ve bu programı inşa eden semboller, kişiler ve uygulamalarla olan ilişkisi içerisinde anlaşılması gereğini vurgulamaktadırlar. Tüm bunlar ele alınırken, dini duygu üzerine mevcut literatürle eleştirel bir ilişki kurulmakta ve bununla bağlantılı olarak *dini duygu rejimi* kavramı geliştirilmektedir. Bu çerçevede dini duyguları kendi içerisinde kapalı bir küme olarak değil gündelik yaşamla ilişkili ve ailevi, siyasi ya da sanatsal duygularla ilişkili olarak ele almayı önermektedirler. Ayrıca yazarlar, tüm dinlerin açık ya da örtük, kapsamlı ya da parçalı duygusal bir program sunduğu gerçeğinden hareketle dini duygu rejimlerinin yerel sınırlarını da teslim etmektedirler.

Duygu ve dini duygudan ne kastedildiği ele alındıktan sonra üçüncü bölümde benlik, toplum ve sembollerin bağlantıları çerçevesinde dini duyguların

dinamikleri toplumsal inşacı bir bakışla ele alınmaktadır. Böylece dini duygusal rejimlerin analizi için bir çerçeve geliştirilmektedir. Burada bireysel aktörler, toplumsal grup ve semboller gibi kurucu parçalar arasındaki etkileşimlerin olduğu dini duygusal rejimlere, farklı dini ortam ve geleneklerden somut örneklerle odaklanılmaktadır. Öncelikle dini duygularla dini nesneleştirmeler arasındaki ilişkiyi vurgulayan yazarlara göre kişi, nesneleştirme ve özneleştirme arasındaki diyalektik bağ aracılığıyla sembolle birleşmektedir. Bu tür bir sembolik ilişki ise ortak bir duygusal programa sahip topluluk içinde ortaya çıkmaktadır. Burada dini nesnelerin sembolik olarak duygulara atıfta bulunan doğasına yapılan vurgu dikkat çekicidir. Görüşlerini Berger&Luckmann'ın toplumsal inşacı teorileri çerçevesinde ilerleten yazarlar *içselleştirme* ve *dışsallaştırma* aracılığıyla dini duygu rejiminin kendini yeniden üreterek genişlettiğini ileri sürerler. Böylesi bir diyalektikte failin duyguları, bir topluluk tarafından yürürlüğe konan duygusal normları içselleştirerek ve kutsal sembollerle ilgili duyguları öznelleştirerek şekillenmektedir.

Dördüncü bölümde dini duyguların dinamikleri benlik, toplum ve sembollerin kopuklukları bağlamında ele alınmaktadır. Bir önceki bölümün aksine bu bölümde duygusal rejimlerdeki dengesizlikleri analiz etmek için bir çerçeve sunmak amaçlanmıştır. Özellikle diyalektik ilişkilerin dengesiz olduğu ampirik vakalara odaklanarak bu çerçeve çizilmektedir. Açık bir zorlama olmaksızın üyeleri tarafından derinden hissedilen, onlar tarafından kutsal olarak deneyimlenen ve büyük bir toplumsal dayanışmayı sürdüren sembollerle ilgili duygusal rejimler dengeli; kişisel dini duyguların toplumla bağının çok güçlü olduğu (ultra-dışsallaştırma) ve çok zayıf olduğu (ultra-içselleştirme) şeklindeki rejimler ise dengesiz olarak kabul edilmektedir. Dengesiz duygusal rejimlerde diyalektik sürecin bir tarafı baskın hale geldikçe, bunun genellikle diğer süreçler üzerinde bir etkiye sahip olduğuna dikkat çeken yazarlar, biri duygusal coşku ve tutkuya (ultra-öznelleşme) diğeri ise can sıkıntısı ve bıkmışlığa yol açan iki geri bildirim biçimini kavramsallaştırmaktadırlar (ultra-nesnelleşme).

Dini Duyguların Gücü başlıklı beşinci bölümde yazarlar duygusal rejimlerin kişisel, sosyal ve sembolik güçle olan bağlantılarını da içerecek şekilde teorilerini genişletmektedirler. Burada duyguları sadece iktidara verilen tepkiler olarak değil aynı zamanda iktidarın kaynakları olarak görmek şeklindeki ilişkiselliği önemli görmektedirler. Bu anlamda duyguları aynı zamanda bireylerin sosyal ve sembolik yapılar içindeki (sınıfsal konum gibi) konumlarının da ürünü olarak değerlendirmek gerektiğini vurgularlar. Yazarlar Weber'den hareketle dinin anlam ve değer yönlendirme yeteneğinin, ona siyasi ve ekono-

mik alanlar da dahil olmak üzere diğer sosyal alanlarla ilgili bir güç verdiğini dillendirirken bu gücün dünyevi sınırları aşan daha yüksek bir güç olduğunu hatırlatmaktadırlar. Bölüm diyalektik olarak dengeli ya da dengesiz duygu rejimlerinde duyguların hem tamamlayıcılık hem de uyumsuzluk örneklerini tartışmakta ve dini duyguların iktidar biçimlerini nasıl meşrulaştırabildiğini ya da onlar tarafından nasıl zayıflatılabildiğini ele almaktadır.

Geç Modern Toplum ve Kültürde Dini Duygular başlıklı altıncı ve son bölümde yazarlar din, duygu ve geç modern toplum konularını bir araya getirerek yaklaşımlarının geç modern bağlamda dini duygulara nasıl ışık tutabileceğini göstermeyi amaçlamışlardır. Teknolojik, coğrafi, demografik, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla oldukça farklılaşmış toplumsal etki alanlarıyla ele aldıkları geç modern toplumlarda dini duyguyu değerlendiren yazarlar yaygın sosyal değerlerin, geleneksel dini rejimlerde yaygın olan bazı temaları dışlayan duygusal bir programa işaret ettiğini vurgulamaktadırlar. Geç modern bağlamda çoğu insan, artık duygusal programının oluşturulmasında düşünümsel bir tavır takınırken duygusal ihtiyaçlarını geleneksel duygu rejimleri tarafından belirlenen bir alan olarak görmemektedir. Din (özellikle bu bölümde verilen örnekler temele alındığında Hristiyanlık), bireylerin duygusal taleplerine daha fazla odaklanmakta ve duygusal programının bünyesine katmak ya da elinde tutmak istediği kişilere uygun olmasını sağlamak için adımlar atmaktadır. Yazarlara göre bu düşünümsel meydan okuma ile dini grupların katı duygusal rejimler dayatması zorlaşırken duygusal aşkınlığın kademeli olarak azalacağı öngörülmektedir.

Dini duygulara dair ileri ve daha kapsamlı çalışmalar için faydalı bir metodolojik ek ile sonlandırılan kitap dini duyguyu sadece yaşamsal ve bilimsel önemi dolayısıyla değil, aynı zamanda toplumsal ve kişisel yaşamda bir güce ve toplumsal olduğu kadar kültürel, biyolojik ve ahlaki birçok farklı boyuta sahip olduğunu vurgulayarak ele almaktadır. Dini duyguların, kutsal sembollerin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan ve bu yönde örnekler sunan kitap duyguların boyutlarını benlik, toplum ve semboller arasındaki diyalektik ilişkiler bağlamında değerlendirme imkânı vermektedir. Ancak bunun dini ortamlardaki belirli duygular bağlamında yapılacak başkaca çalışmalarla test edilmesi ve tartışılması gerekmektedir. Kitabın, dini duygulara dair yapılan ilk kapsamlı sosyolojik çalışmalardan olması sebebiyle özellikle lisansüstü araştırmalar için hem metodolojik hem de pratik düzeyde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.